

# L'assignatura a toc de ratolí?

Antoni Mercader

Universitat Pompeu Fabra. Estudis de Comunicació Audiovisual

---

## Resum

És possible «fer» una assignatura a toc de ratolí? Es pot aconseguir guanyar espai temporal per dedicar-lo a «xerrar» a classe? En aquest article es presenten un seguit d'experiències relacionades amb l'evolució i la implantació d'un procés d'innovació docent concret en els Estudis de Comunicació Audiovisual, descriu les fites aconseguides i s'interroga per les no assolides.

**Paraules clau:** educació, multimèdia, innovació docent.

---

## Abstract. *Classes at the click of a mouse?*

Is it possible to take a class at the click of a mouse? Is it possible to acquire a provisional space that can be dedicated to class «chats»? This article presents a series of experiences related to the evolution and introduction of a particular innovative teaching process in Communication Audio-visual studies, and describes the objectives achieved and poses questions regarding those that were not.

**Key words:** education, multimedia, teaching innovations.

---

## Sumari

Entrada	Algunes reflexions
Programa	Progressió
Caracterització	Sortida
Objectius i metodologia	

## Entrada

Un botó verd, un de vermell i un altre de groc. Premo el primer botó i apareix, en una finestra *windows* sobre fons verd, una fotografia del cartell de promoció del film *El Cuirassat Potemkin* de S. Eisenstein (1925) i un text explicatiu sobre el context general sota el qual es va produir l'art de la primera meitat del segle XX. Ho faig sobre el segon botó, fons vermell, i la imatge correspon a la pintura mural de Raoul Dufy *La fada electricitat* (1937) i la part textual a l'evolució de l'art de les avantguardes. Torno a repetir l'operació amb el groc i la correspondència s'estableix entre el retrat fotogràfic de Marcel Duchamp transvestit de *Rose Sélavy* de Man Ray (1921) i el caràcter explorador i experimentador d'aquell moment.

El conjunt dels tres botons es troba en la pantalla de l'usuari, just al costat de la fotografia de 1913 amb Luigi Russolo en el seu estudi ple de l'equipament d'experimentació musical futurista.

Estem parlant dels materials didàctics d'un hiperdocument (textos, gràfics, sons, imatges, dades, organitzats en una estructura ramiforme) que pretén introduir els estudiants de primer curs al procés evolutiu i al ventall de manifestacions de l'art actual, i que conté els elements d'informació i documentació (tant genèrics com temàtics i de servei) emprats per bastir —juntament amb la part presencial— la matèria esmentada.

Estem parlant d'una assignatura, «Art Contemporani», obligatòria de primer cicle de Comunicació Audiovisual, trimestral, de tres crèdits, que desenvolupa un programa mixt que combina classes magistrals amb seminaris reduïts, visites al patrimoni artístic amb exercicis via correu electrònic i materials fora de línia amb altres en línia. Tot això lligat a les possibilitats assistencials i tutorials de la intranet educativa *Campus Global*<sup>1</sup>, on es dona opció al discent a organitzar el seu propi *modus operandi*.

## Programa

La totalitat del programa (vint unitats) està modelada de la manera següent:

- Sessions presencials, 100% de la nòmina (quatre unitats)
- Seminaris (quatre unitats)
- Tasques en línia (escriptori multimèdia):
  - bloc genèric (tres unitats)
  - bloc temàtic (quatre unitats modulades en forma de full de ruta)
  - fòrum (quatre unitats lligades al seminari)
- Entrevista personal obligatòria al despatx del professor.

Aquesta organització privilegia el treball en seminaris, en el qual un vint per cent de classes —considerades magistrals i que aborden els temes de caire

1. MERCADER, Antoni (1999-2000). *Art Contemporani [en línia]*. Barcelona: UPF. <http://campusglobal.upf.es> (accés restringit).

general— són per als vuitanta estudiants matriculats; a la resta de classes, amb la quarta part de la nòmina, es debaten qüestions concretes relacionades amb l'art contemporani.

Això vol dir que cada estudiant assisteix a un màxim de vuit classes (quatre de magistrals i quatre en grup de seminari) i troba en el Campus Global les informacions necessàries i les indicacions del que ha de realitzar (en forma de fulls de ruta i altres) per a cadascun dels punts del temari.

Estem, per tant, davant d'una línia de treball que afavoreix el fet que el discent organitzi el corpus de l'assignatura a partir del treball individual orientat i tutelat pel professor (les tutories al despatx són obligatòries, en els seminaris es dedica una part del temps a comentar les condicions dels treballs individuals), a la vegada que se l'acostuma al debat i a la controvèrsia.

### Caracterització

L'assignatura —bastida el curs 1993-1994—, durant el curs 1996-1997, es va inscriure al PID (Proposta d'innovació didàctica) i el curs 1998-1999 s'incorporà al Campus Global, mercès a l'obtenció de l'ajut concedit als Estudis de Comunicació Audiovisual.

Amb la finalitat de «suscitar la motivació», de «prioritzar el seguiment personal» i de «facilitar l'adquisició de noves tècniques d'aprenentatge tot proporcionant a l'estudiant les eines necessàries», es procedí a configurar l'assignatura basant-nos en la «recerca activa» de coneixements, com s'indica en els propòsits generals del PID (els entrecomillats són del redactat del Pla d'Innovació Didàctica dels Estudis de Comunicació Audiovisual de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona), curs 1996-1997.

A tenor dels condicionants que considera el PID, es van fer les consideracions següents:

*No adaptar un text manual* o llibre que exposa les notícies fonamentals sobre la matèria i fer un esforç per aportar nova bibliografia i videografia adequada al treball individual.

Es procurà implicar l'ensenyament de l'art contemporani amb l'específic dels estudis fent *emprar elements AV i multimèdia*<sup>2</sup> als alumnes, aprofitant els avantatges de la visualització i de la interactivitat tecnològica.

*Fer aportacions més enllà dels continguts lineals de quasi tot programa d'història de l'art* que ajudessin a reforçar els objectius del PID. Des de la «sortida» al carrer per veure l'art contemporani *in situ* i adequadament contextualitzat, fins a la introducció de tota mena de relacions d'aquest amb el cinema, la fotografia, la televisió i els mitjans de comunicació de massa. També es potenció

2. Penso que era obligat que així fos donat: primerament per l'ampli ventall de possibilitats en art contemporani que ofereix l'edició electrònica; i, segonament, per la necessitat que els nostres alumnes comencin a familiaritzar-se amb la comunicació interactiva multimèdia. Per a molts d'ells constituí una gran descoberta i els va ajudar a eixamplar l'horitzó de les tasques de mediateca.

una interacció de referència contínua amb les activitats de la professió en la qual els alumnes acabaven de decidir formar-se.

D'antuvi es considerarà oportú *mantenir els mateixos continguts i enunciats dels exàmens*: idèntics als realitzats al llarg dels anteriors tres cursos escolars (des de l'inici de l'activitat docent dels estudis).

Després de dos anys de funcionar el programa sense les tasques en línia (s'havia treballat amb les instruccions i els fulls de ruta fotocopiats), es va produir l'entrada efectiva a la Intranet educativa<sup>3</sup>.

Volem manifestar que a les vicissituds que calia esperar —pel sol fet de proposar innovacions en el mètode de treballar i altres aspectes de la rutina universitària— es van afegir dificultats tècniques sorgides de l'ús —en aquell moment poc operatiu encara— de la instal·lació de les aules informàtiques i, també, la de les biblioteques, les quals van dificultar la consulta i generar un esforç afegit en l'ànim del col·lectiu discent/docent, que, en certa manera, van marcar la resposta entusiasta inicial rebaixant-la considerablement. Aspecte aquest que, al llarg del període d'experimentació, ha quedat reflectit en l'avaluació que els estudiants fan de l'assignatura i el professor, si la comparem amb les qualificacions obtingudes durant els cursos anteriors a la renovació que estem presentant.

Podríem dir que es produí una certa reacció de rebuig generat per l'esforç suplementari que l'assignatura demana als seus matriculats. Cal considerar, així mateix, que algunes d'aquestes dificultats van aparèixer en els punts que justament ara, en les millores que s'han anat fent en les successives versions, han estat superades a bastament per les noves prestacions que ofereix el servei de la Intranet. Ens referim principalment a la conducció informàtica que es va fer de les respostes als exercicis (aproximadament unes sis-centes) o la reserva d'hora per a l'entrevista via sistema correu electrònic que va provocar tota mena de maldecaps, i a la impossibilitat de vehicular la informació multimèdia vídeo i àudio directament per la xarxa, la qual cosa obligà a establir la solució provisional d'uns CD-ROM addicionals al servei de mediateca. Les inconveniències que acabem de citar van condicionar l'aparició d'un resultat més positiu (aquests entrebancs es van fer «visibles entre línies» en el *Debat*, l'espai de tertúlia virtual de l'assignatura creat i acceptat pels propis estudiants, on es pot copsar un moderat entusiasme i a la vegada un cert desencís).

### Objectius i metodologia

El curs d'introducció a l'art contemporani està dedicat a prendre contacte amb les grans línies de sensibilització i de producció artística del segle; a veure com s'han portat a terme les articulacions estilístiques i els models de comportament estètic, i a conèixer els moviments i les tendències, així com les obres i

3. Vegeu MERCADER, Antoni. *L'escriptori multimèdia i la informació en línia, eines pel replanament de la docència d'introducció a l'art contemporani. Presentació d'una experiència*. Treballs de Comunicació, núm. 12, desembre de 1999, p. 31-37.

les figures clau que han fet possible la gran aventura humana i social. A veure quin és el paper de l'art en la societat i la comunicació actuals, i seguir el *continuum* del projecte de l'art modern i el de més enllà del modern.

Es remarca la importància del descobriment i del gaudi directe de l'obra o peça artística envers les reproduccions dels materials del curs.

Es tracten, de manera molt estricta, les disciplines plàstiques i visuals; però s'aporten elements de la comunicació audiovisual (referències constants a la música, al cinema, a la televisió, a Internet) que ajudin a conformar un territori comú entre la plàstica, l'audiovisual i el multimèdia.

El projecte contempla possibilitats de:

**Treball *in vivo*** (a l'exterior dels estudis), impulsant de conèixer per via directa, sense representacions ni intermediaris de cap mena, obres d'art contemporani representatives. Es resol mitjançant una visita individual obligatòria, una per a cada unitat temàtica. Es materialitza amb la presentació d'un text personal i crític. Complementen el conjunt unes llistes de visites voluntàries a exposicions i al patrimoni contemporani.

**Treball d'escriptori multimèdia** (en línia i fora de línia), amb la finalitat d'identificar i reconèixer les informacions (textos, sons i imatges) de la producció contemporània i saber moure-s'hi a la recerca dels elements que han estat insinuats prèviament en els full de ruta, tot establint categories i controls en forma de:

- Itineraris que, traçats a partir del contingut del sumari, determinen la bibliografia i la videografia bàsiques i assenyalen unes parts de lectura obligatòria<sup>4</sup> (informació bàsica ampliada per recomanacions i altres aportacions addicionals).
- Exercicis que responen a la necessitat de recerca de referents de les obres i dels esdeveniments més representatius de l'art contemporani, i es materialitzen principalment amb recorreguts per llibres electrònics (CD-ROM<sup>5</sup>, hipertextos editats i Internet).
- Participació en el debat (en xarxa) que complementa els realitzats en directe als seminaris.

**Treball *in abstracto***, d'elaboració d'una opinió pròpia i contrastada formalitzada en els petits treballs obligatoris (generalment textos de deu ratlles) per a cada unitat, que són enviats via correu electrònic al professor.

Tot el que anem presentant, l'estudiant ho troba ubicat en la xarxa, a l'interior de la part genèrica, de la de continguts i de la de servei de l'hiperdocu-

4. Estan reproduïts a la xarxa i els estudiants els poden consultar directament, sense haver de recórrer als documents originals.
5. Per exemple, treballant en el CD-ROM: Joan Miró. *El color dels somnis*. Barcelona: Fundació Miró i UPF, 1998.

ment (pàgina web) situat al Campus Global. Lloc on tot és susceptible d'ésser mogut, tocat, treballat des de l'**escriptori multimèdia**<sup>6</sup> constituït en el seu ordinador.

Això, ben segur, comporta una adequació a la nova manera d'actuar. L'única tasca que no passa enterament pel taulell electrònic és justament la que també es considera rellevant i de pes en el projecte, el **treball en viu**: veient i interactuant en directe davant l'obra o peça d'art.

Estem davant d'un projecte mixt basat en una simbiosi d'objectius:

- Els que informen i documenten sobre l'art actual.
- Aquells que pretenen oferir una alternativa a la docència de la història.
- Els que faciliten l'accés al coneixement de l'art d'avui i que fan possible una immersió dels discents en la manera diferenciada de fer de la pràctica de l'art, aquella que està més propera a la subjectivitat, aquella que es mou per paràmetres propis i diferenciats dels de la comunicació.
- A la vegada dels que procuren homogeneïtzar els diferents graus de sensibilització i els distints coneixements de la història de l'art del col·lectiu d'estudiants i intenten despertar l'interès per la comunicació artística actual, iniciada sota l'òptica de l'objecte artístic, continuada per l'expressió de les idees i de les actituds i implicada en la mediació actual.

### Algunes reflexions

Ens trobem implicats en un cas clar de potenciació del caràcter tou de l'experiència educativa. Tou en el sentit de flexible, d'emmotllable i de moderable, que ara es dona per oposició a rígid i com a conseqüència directa de la influència de l'estatut comunicacional del moment, posterior a la revolució informàtica.

Aquesta condició tova vol tenir un paper determinant en la caracterització metodològica de la introducció a l'art contemporani.

És en aquest contrast on es vol trobar el desideratum de l'actuació. Per una part, el contacte directe (visitant el conjunt pictòric de «Las Meninas» del Museu Picasso, o el Pavelló Mies Van der Rohe, o les exposicions de Hans Richter i de Perejaume al MACBA) i, per l'altre, l'operativitat dels mitjans de comunicació i la seva contribució al servei de la construcció d'entelèquies de bell nou. Aquest seria el cas dels **sumaris visuals** o paquets aparentment desorganitzats d'imatges que es van referenciant quan se seleccionen amb el ratolí. Suposa, per a cadascuna de les unitats temàtiques, el dispositiu on s'emfasitza un potencial de comunicació icònica sense els intermediaris d'interpretació ni els condicionaments prefixats d'antuvi que acostumen a influenciar la lectura assossegada de l'art. Es tracta d'una eina destinada a superar les influències que

6. Un dels subjectes sobre els quals recau la preponderància del projecte amb tot el pes dels antecedents històrics que l'enllacen amb el paper que aquest tipus de treball ha tingut en la implantació de la cultura occidental.

des de la classe d'història de l'art del batxillerat han fet possible que s'assimilïn els estils, els moviments i les tendències al costat d'un recitat de noms d'autor i de títols, de dades cronològiques i de tècniques aplicades a les imatges (reproduccions) de l'art.

Tota l'assignatura està muntada sobre una base assistencial, de tutoria i d'administració d'uns recursos i d'unes pistes balisades que modulen un recorregut que permet l'oportunitat de presenciar obres d'art originals (en directe), fer ús de documentació *ad hoc*, consultar materials i referències bibliovideoogràfiques, interactuar en els seminaris i els fòrums amb el col·lectiu de la classe i entrevistar-se individualment amb el professor.

Davant aquest panorama poc lligat a les metodologies convencionals de l'ensenyament de la història en general i la de l'art en particular, es va veure la necessitat d'exemplar i d'enriquir els materials d'estudi amb un **dispositiu de referència** fermat al sentit cronològic de la història tal com el tenim après en la tradició acadèmica imperant.

Hem comprovat que quan anotàvem «la possibilitat d'optar entre la informació que es presenta de forma sincrònica (els desgranatges dels continguts particulars de cada unitat) i la que ho fa asincrònicament (la iconografia derivada dels sumaris visuals, els lèxics il·lustrats, la navegació a Internet) suggeríem la possibilitat que els estudiants discernixin entre allò que és propi de l'adveniment de la història de l'art i allò que és comunicació artística *per se*. La dualitat es podria formular entre allò que havien entès que era l'art (un cúmul de dades a recitar davant d'una làmina), i una renovada proposta d'accés a l'art com a receptors / participants / protagonistes<sup>7</sup>; no hi havia fonament suficient perquè aquesta presumpció fos operativa. Això ens va fer decidir per l'addició d'aquest dispositiu, tot i que en la descripció dels temes sempre hi ha una prevalència de l'ordenació cronològica, es feia necessari oferir al discent una possibilitat de puntualització, atès que a diferents unitats corresponen esdeveniments artístics contemporanis que podrien resultar difícils de descobrir. Per exemple, en la unitat 2 del bloc temàtic es treballen els primers moviments de principis de segle corresponents al salt a l'abstracció, que són contemporanis amb els de la primera unitat del mateix bloc, dedicada a altres ruptures.

El dispositiu articulat es palesa a diversos nivells:

#### — Contextual

A través d'un sistema de marcs estructurat a diferents nivells:

- Nivell general (sociopolític, econòmic i cultural).
- Nivell de l'art (particular).
- Nivell concret (per un tema o apartat).

La consulta es fa de manera hipertextual, segons els nivells escollits, amb un conjunt de tres o dos botons accionables dissenyats *ex profeso*, localitzats a

7. Vegeu MERCADER, Antoni. *L'escriptori multimèdia i la informació en línia, eines pel replanament de la docència d'introducció a l'art contemporani*. Treballs de Comunicació, núm. 12, desembre de 1999, p. 36.

l'inici de la primera unitat del bloc genèric i de totes les del bloc temàtic. La finalitat principal d'aquest dispositiu és facilitar en tot moment una ràpida ubicació en el temps.

— *Descriptiu*

Mitjançant els sumaris o compendis que descriuen la matèria de cada unitat, els hipertextos, els textos interactius enllaçats a les imatges i els textos dels peus d'il·lustració de les unitats de treball, sempre datats.

— *Documental icònic*

Contingut en els sumaris visuals del bloc temàtic i del bloc genèric que a cada imatge i a cada autor li correspon; inclou unes dates temporals concretes, degudament revisades respecte a la versió anterior.

## Progressió

Per a un futur proper queda la possibilitat —en curs d'execució— de bastir (diagramar) un quadre cronològic amb dades comparatives entre fets culturals diversos que, d'una manera visual i interactiva (amb el sistema d'obrir i tancar enllaços i finestres), permeti referenciar, en el temps i en el context particular, les principals obres reproduïdes en l'hipermèdia en xarxa (web del Campus Global) de l'assignatura. Aquest diagrama ha de relacionar (lligar) les propostes artístiques cabdals de la modernitat i de la postmodernitat amb els moments clau d'altres disciplines artístiques com la música i el cinema, amb els moviments socials i polítics, amb el desenvolupament de la comunicació, etc.

Va semblar interessant crear, en la segona edició del Campus Global, una nova unitat en el bloc genèric (la tercera, amb el títol: «L'art com a complex experimental i de llibertat»), dedicada a presentar, de manera succinta però suficientment documentada (text + imatge/es i/o vídeo), peces representatives de la producció des dels anys setanta fins avui, amb la finalitat d'informar de la seva existència en el marc de les relacions culturals de la nostra societat. Es tractava de donar elements descriptius i d'orientació a l'estudiant que expliquin, sense entrar en valoracions, el funcionament, la presentació, etc., d'un conjunt d'obres d'art de reconeguda vàlua per tal que aquest vagi entrant en la presa de consideració de l'oferta artística contemporània. Sortir al pas de la desinformació, i del tant li fa, serien els objectius concrets d'aquesta incorporació, al mateix temps que es propicien els aspectes documentals o de notícia a la que generalment el discent mitjà de l'assignatura no hi està avesat (cal puntualitzar que, per contra, sí que ho està en els terrenys de la cinematografia i de la música).

Més enllà de les imatges fixes, es va considerar convenient —en tant que la versió 2 del Campus Global ja ho permetia d'una manera fluida— incloure-hi materials sonors (música) i audiovisuals (videoart i cinema d'art). No es tractava tan sols de guanyar una determinada operativitat; tampoc no es tractava



d'assegurar que els estudiants s'il·lusionessin més de pressa per la documentació audiovisual i s'engresquin a visionar les obres senceres.

Es volia anar avançant en la defensa de l'original (sigui o no múltiple) davant la reproducció, sobretot quan estem parlant de duplicacions sense qualitat que van empetitint i minvant la informació que contenen i aconseguixen obrir un gran buit en el tram que separa l'un de l'altre.

Així doncs, es van situar arxius d'imatge en moviment a moltes de les unitats que es consulten via Real Audio i Real Video en una subpantalleta molt petita que tan sols pretén ser referencial i engrescadora dels hàbits de visionament<sup>8</sup>.

## Sortida

La pantalla de l'ordinador està ocupada, en la seva major part, per una finestra dividida en dues parts: a la esquerra, una fotografia retrat de Paul Klee, a la dreta, la de Piet Mondrian i al peu una indicació sensible que envia a la informació posterior. Premo el botó del ratolí i les dues imatges es transformen, la primera en una de les pintures del jove Klee, i la segona en una obra de joventut de Mondrian. Si torno a prémer de nou, dues imatges més aparellades dels dos autors apareixen en pantalla, i així successivament fins a catorze vegades per arribar a dues pintures, datades el 1938 la de Klee i el 1942 la de Mondrian.

Estem parlant d'un diaporama de dos canals que constitueix un dels elements del treball d'escriptori multimèdia.

Del seminari de l'aula, a l'entrevista al despatx del professor o a la visita individual al museu..., el lector usuari no troba l'assignatura entesa com un cúmul d'elements articulats linealment per una relació de causa i efecte, sinó que hi troba unes informacions, uns documents, unes eines que li poden servir per aparar-lo a l'aventura de l'art.

El que entenem per contingut estricte de la matèria no hi és!

Però..., materials a toc de ratolí i l'oportunitat de xerrar a classe hi són!

---

**Antoni Mercader.** Doctor en Comunicació Audiovisual i llicenciat en Història de l'Art. Professor d'Art Contemporani als Estudis de Comunicació Audiovisual de la UPF i assessor de la Mediateca de la Fundació la Caixa. Comissari d'exposicions i estudis de l'art contemporani d'expressió audiovisual i multimèdia.

---

8. Vegeu MERCADER, Antoni. *L'escriptori multimèdia i la informació en línia, eines pel replanament de la docència d'introducció a l'art contemporani*. (Segona edició: anotacions i consideracions.) Treballs de Comunicació, núm. 13-14, desembre de 2000, p. 111.